

**НОВА КУЛЬТУРА СТАРИХ МІСЦЬ:
як мистецькі проєкти ревіталізації та комунікації
змінюють міський простір**

*(оглядова довідка за матеріалами
преси та інтернету за 2019–2022 рр.)*

«У людства є стільки спадщини, яку треба переосмислювати, що сенсу будувати щось нове просто немає. Навіщо руйнувати, якщо можемо з цими будівлями працювати, використовувати їх, знаходити нові функції, намагатися змінити саму основу», – зауважує куратор мистецьких і архітектурних бієнале Аляхандро Аравена [1].

У світі справді вже кілька десятиліть вирує тренд переосмислення старих і занедбаних будівель – для більшості країн це життєво необхідний процес збереження місцевого спадку та створення нових місць тяжіння для мешканців і туристів [11].

Таке явище має назву «ревіталізація», характеризується відновленням і відтворенням та є важливим елементом стратегії розвитку сучасного міста й заміських зон [26].

Так, зазвичай спершу покинуті території сприймаються людьми як вороже, непривітне середовище. Проте вони мають потенціал перетворитися на центри міського розвитку та задовольнити потребу міста в нових функціях або забудові. Для досягнення цієї мети трансформація промислових територій має фокусуватися на створенні безпечного, привабливого для людей середовища, обумовленого інтересами місцевих громад [23].

Часто ініціаторами ревіталізації закинутих просторів стають представники культури й креативного класу, які, збираючись на неформальних майданчиках, привертають таким чином до них увагу і перетворюють їх у місця концентрації людей та подій. Так непотрібні заводські й фабричні цехи, закинуті приміщення й ангари стають артцентрами, креативними просторами, музеями, галереями, хабами чи кінотеатрами [27; 16].

Серед унікальних і автентичних прикладів культурної та мистецької ревіталізації – знамениті Газометри в Австрії й галерея «Тейт-модерн» у Великій Британії, театральний центр *Jatka 78* у Чехії й Музей сучасного африканського мистецтва Цайці в ПАР, ландшафтний парк «Дуйсбург-Норд» у Німеччині та артінкубатор «Фабрика мистецтв» у Польщі тощо.

Починається ревіталізація з ідеї, а далі кожен проєкт має свій шлях. Іноді ініціатори обирають сквотування, тобто «захоплення» простору з його пізнішою легалізацією (*Ufa Fabrik* у Берліні чи *Arts Printing House* у Вільнюсі). Інколи доля проєкту залежить від ініціативної групи, яка комунікує з профільними органами влади, шукає волонтерів, спонсорів, краудфандить – так без команди небайдужих «Врятуймо Музей технологій» Відень втратив би оригінальну локацію в промзоні. Та зазвичай ревіталізаційні проєкти мають потужні команди, бізнес-моделі та стратегії, а іноді їх ініціюють й адміністрації міст [5].

У світовій практиці доволі поширеним є державно-приватне партнерство в процесі реалізації проєктів ревіталізації, які мають певне соціальне значення. У таких проєктах покриття необхідних витрат розділяють між державою та громадою / підприємцями, стимулюючи просторовий розвиток та заохочуючи населення до співпраці з державою [6].

Богдана Косміна, кураторка мистецьких проєктів, ініціаторка виставкового простору «Джерело» вважає, що взаємовідносини влади, бізнесу та ініціативних груп за кордоном працюють інакше, ніж в Україні, тому на ці приклади нам орієнтуватися не варто [1].

Річ у тім, пояснює Дмитро Омельчук, комерційний директор *DELTA Ukraine*, що в європейських і пострадянських країнах є суттєва різниця в обсягах і підходах до фінансування таких проєктів. Зокрема в ЄС для цього виділяють субсидії, проте є значний дефіцит територій і нерухомості для ревіталізації. В Україні – навпаки – площ для освоєння достатньо, але системні фінансові інструменти не дуже розвинені.

Наприклад, в Австрії, де, за даними Федерального агентства з охорони довкілля, близько 13 000 гектарів територій *brownfield*, тобто придатних для ревіталізації, є значний дефіцит об'єктів для ревіталізації. В Україні ж – певний «клондайк» таких зон (експерти оцінюють обсяги приблизно в 10% від площі міст), проте немає достатнього фінансування з бюджету країни.

У Європі на реалізацію проєктів із освоєння постіндустріальних районів держави виділяють кошти, що прискорює темпи розвитку міст. Водночас навіть за наявності державної підтримки такі проєкти мають бути комерційно привабливими та з бізнес-моделлю, яка добре працює [8].

«У нашій практиці за відновлення зазвичай відповідає бізнес, але він має власні інтереси, – каже кураторка проєкту ревіталізації Б. Косміна. – Перші кроки можуть робити активісти. Але, не маючи далекоглядного плану розвитку, не володіючи знаннями в цій сфері, буде важко досягнути результату. Без підтримки міста це теж неможливо. Активістам варто розуміти, що це відповідальність, і, ймовірно, така робота триватиме роками. Треба мати волю, щоби знаходити час та паралельно займатися пошуком коштів» [1].

Проте, незважаючи на економічні, політичні та інші чинники, що довго стояли на шляху впровадження процесу ревіталізації, Україна вже кілька років активно долучається до світового процесу реновації старих просторів у нові культурні осередки, не просто оновлюючи будівлі й території, а відроджуючи їх,

повертаючи до життя, наповнюючи глибшими сенсами. Відтак оновлені культурні простори позитивно впливають на місто, стають особливими для мешканців [27].

Так, наприклад, 2020 р. рейтинг міст України для ведення бізнесу за версією *Forbes* очолив Івано-Франківськ. Експерти вважають, що чималу роль у цьому відіграла ревіталізація заводу «Промприлад», який частково переобладнали в інноваційний центр, публічні простори та офіси для різних проєктів. Саме переосмислення цих територій дало потужний поштовх до розвитку міста й зробило його магнітом для інвестицій і людей.

За кілька років ідея зібрала \$ 5 млн від 409 інвесторів і 13 фондів. Цей об'єкт активно залучає резидентів і амбасадорів, залишаючи за собою право обирати з їхньої кількості близькі за цінностями організації та людей, щоб власноруч будувати екосистему міста [24].

Практика засвідчує, що найкращим варіантом ревіталізації є багатофункціональність. Адже різні можливості простору – для роботи, життя, саморозвитку, відпочинку – притягують різних людей. Часом функціональне наповнення формується хаотично, та іноді зміст проєкту визначено наперед.

Так, на вибір ключових напрямів оновленого простору в Івано-Франківську «Промприлад.Реновація» – урбаністика, сучасне мистецтво, альтернативна освіта та креативний бізнес – вплинули попередні дослідження школи *CANactions ma Stanford Research Institute International* [5].

Такі проєкти майже завжди є мостом між дисциплінами та середовищами: громадським сектором, бізнесом, мистецькою спільнотою, активістами, міською владою, коли один процес запускає інший [28].

Взаємодіючи з територією «Промприладу» та прилеглими околицями за допомогою власних досліджень та активностей, виявити соціальні зв'язки, що вже існують, чи встановити нові, мали на меті учасники резиденції «Ми ніколи не самі», що відбулася в межах «Сеансу міського сканування» в Івано-Франківську.

Резиденція під кураторством ГО «Інститут Антизростання», побудована на самій ідеї переосмислення партисипації в міському просторі, впродовж місяця дала можливість учасникам із різних країн та з різним мистецьким, архітектурним та урбаністичним бекграундом роздумувати над питаннями ревіталізації постпромислових територій та прилеглих околиць, обговорювати колективні стратегії, тактики та підходи, які можуть полегшити взаємодію між теперішніми та колишніми власниками, процеси комунікації міста й мешканців [15].

Учасники резиденції дійшли думки, що, реанімуючи простори, люди реанімують і самі міста, міську культуру, даючи можливість спільноті бути активною, відкривати нові культурні, мистецькі й урбаністичні феномени [28].

Успішними кейсами ревіталізації, крім Івано-Франківська, можуть похвалитися міста-мільйонники Київ та Харків, а також Одеса, Львів, Полтава, Вінниця та інші [29].

За словами Катерини Заславської, директорки київського офісу юридичної компанії *ILF*, ревіталізація – це процес, який складно реалізувати зусиллями

лише однієї людини. Це залучення різних фахівців – архітекторів, юристів, істориків, культурних менеджерів і багатьох інших партнерів. Тому важливо вміти домовлятися і співпрацювати, бути креативним, але водночас не втрачати фокус і розуміти важливість впливу проекту на дійсність, суспільство та місто [27].

Справді, освоєння міста вимагає не лише заповнення просторів функціональними об'єктами, а й наповнення їх новими змістами, суголосними культурній добі. Саме тому створення мистецьких об'єктів і втілення творчих практик є важливими аспектами формування візуального образу міста [3].

Так, столична мистецька ініціатива *Port Creative* перетворила колишню книжкову фабрику на власну резиденцію *Kooperativ* і заснувала сучасний мультифункціональний простір *Port Creative Hub*, розташований у будівлі колишнього складу Українського річкового порту.

Ще одним цікавим кейсом є ініціатива платформи *IZONE* – коворкінг в індустріальній частині Подолу й артклуб *Closer*. Одним із найбільших за площею ревіталізованих об'єктів столиці є «Платформа артзавод» на місці Дарницького шовкового комбінату (близько 65000 м²) [29].

У вересні 2021 р. у Києві, в приміщенні колишнього бювету, відкрився новий цілодобовий виставковий простір «Джерело».

Співкураторка проекту Богдана Косміна зауважує, що створення такого місця – переломний момент і для Києва, і для України, адже «Джерело» працює з містом. «Ми ніколи не знаємо, хто прийде до нас на відкриття чи подивиться наші виставки. Це непередбачуване та живе середовище», – каже вона.

На сьогодні «Джерело» є чи не єдиним в Україні вітринним майданчиком, що поєднує в собі різні медіамистецтва.

Простір тримається на чотирьох «стовпах». Перший – завжди доступне медіамистецтво: всередині павільйону встановлено великий екран, а звукову дорожку до робіт добре чути на вулицю. «Це додатково чіпляє людей – проходячи повз, воничують аудіо та підходять подивитися», – пояснює Б. Косміна.

Другий «стовп» – перформативне мистецтво, яке глядачам представляють одночасно з відеороботами. Третій – аудіомистецтво: виступ кожного музиканта є не тлом до виставки, а спеціально підібраним до певного проекту. Четвертий – публічна програма, що відбувається паралельно з виставкою, і яка дозволяє кожному по-своєму розкрити для себе тему виставки.

Проект «Джерело» з'явився завдяки кураторській групі «Сира нора», в яку, крім Б. Косміної, входять також митці Нікіта Кадан та Аліна Клейтман, та фінансовій підтримці Українського культурного фонду (далі – УКФ), який виділив кошти на творчу частину та екран, – усе інше організатори зробили власними силами.

«Ми відмили споруду, привели її до ладу, розібрали мотлох, полагодили дах, утепили, – пояснюють учасники команди. – Нам пропонували залучити представників бізнесу, айтішників, галеристів. Усі ці варіанти не підходили, оскільки вони мали б свої побажання до простору. Нам було важливо зробити щось некомерційне, відкрите всім і кожному, без продажу квитків, тому вклали власний ресурс, щоби привести “Джерело” у функціональний стан».

Команда проєкту переконана, що ревіталізація дуже важлива, адже це відновлення, повернення до життя, тому цінно, щоб хоч частково збереглися первісні функції споруди, – саме тому в планах є відновлення бювету, який «раніше давав людям воду, а зараз мистецтво у різних формах», і створення фонду для подальшої реновації «Джерела» [1].

Раміль Мехтієв, *CEO* девелоперської компанії *ENSO*, вважає, що проєкти ревіталізації, які зберігають форму та дух первинних об'єктів, є найцікавішими, а при плануванні зон на місці промислової забудови архітектори повинні враховувати низку факторів, серед яких – місцеві культурні особливості, емоційний настрій населення, певні історичні моменти.

«Потенціал напівпокинутих промислових об'єктів дуже високий, – каже він. – Їх можна перетворити на громадські простори, побудувати там житло та офіси, комерційну інфраструктуру, парки, музеї, надати їм нового сенсу. Вони стануть магнітами, центрами життя сучасних містян» [12].

Таким центром стала нова інституція сучасного мистецтва *Jam Factory Art Center* («Фабрика Повидла»), створена завдяки проєкту ревіталізації індустріального приміщення на Підзамчі, у Львові, і покликана займати критичну позицію щодо суспільних глобальних та локальних процесів, а також представляти й підтримувати митців і артпрофесіоналів [18].

Будівля артцентру – унікальний приклад фабрики, збудованої у модерністському неоготичному стилі наприкінці XIX ст. Споруда нагадує більше замок, ніж підприємство. 1872 р. тут виготовляли горілчані напої, а в пізній радянській період – повидло. Митці, які почали використовувати ці приміщення 2009–2010 рр., дали їм назву «Фабрика Повидла». 2015 р. з метою створення міждисциплінарного артцентру комплекс придбала організація *Harald Binder Cultural Enterprises* [19; 20].

Візуальну концепцію простору, в якому представлені різні види сучасного мистецтва (візуальне, перформанси, музика, театр та кіно), втілюють австрійські архітектори, поєднуючи неготичну старовину з новітніми дизайнерськими рішеннями й технологіями – пересувними стінами, необхідним температурним режимом для збереження предметів мистецтва та світловими ефектами [17].

За словами представниці артцентру Марії Швець, інституції важливо посилити середовище відкритих і свідомих людей, а також інтегрувати Україну у світову культурну спільноту через створення й представлення мистецьких творів, генерування знань і розширення горизонтів культури [21].

Із 1 до 17 жовтня 2021 р. *Jam Factory Art Center* у межах мистецьких резиденцій *MagiC Carpets* реалізовував проєкт, присвячений спогадам мешканців Підзамча про індустріальне минуле їхнього району.

Куратори пропонували відвідувачам освоїти своєрідну «машину часу», яка через звуки, запахи й інсталяції знайомила з минулим. У фокусі виставки були відчуття й емоції людей, які все життя працювали та проживали на Підзамчі, були свідками промислового розквіту в радянські часи і трансформації району зараз.

Команда проєкту розробила маршрут важливими локаціями Підзамча та створила до них аудіотреки з персональними історіями очевидців. Проходження маршруту дозволяє прослідкувати зміни, які відбулися в постіндустріальному районі, та долучитися до співпереживання ностальгії з місцевими жителями.

Кураторка проєкту Анна Гайдай зауважила, що проєкт знайшов відгук в учасників. «Це означає, що ми використали правильні інструменти, які допомогли людям розкритися і згадати давні історії. Я гадаю, що важливим є ділитися цими історіями з різними спільнотами. Мистецькі практики допомагають у цьому» [18].

Завдяки розвиненій мережі партнерських зв'язків *Jam Factory Art Center* є частиною міжнародної культурної сцени, але передусім фокус команди зосереджено на презентації, розвитку та вивченні українського та східноєвропейського мистецтва. А найпріоритетнішим напрямом діяльності *Jam Factory Art Center* є розвиток професійної та непрофесійної освіти в галузі мистецтва та культури.

«Усі наші проєкти супроводжуються низкою освітніх заходів. Ми прагнемо бути простором, у якому постійно відбувається обговорення найактуальніших художніх і філософських ідей та явищ, підіймаються важливі для суспільства питання та ініціюється взаємодія й обмін між митцями, працівниками культури та різного кшталту відвідувачами – дорослими, молоддю та дітьми», – зауважують організатори [19].

Успіх ревіталізаційних проєктів – це, крім усього іншого, й питання комунікації. Тут ідеться і про взаємодію між залученими сторонами (міською адміністрацією, власниками приміщень, інвесторами та командами проєктів), і про зв'язок з місцевою громадою.

Щодо останнього пункту, то тут є певні нюанси, особливо коли йдеться про щось нове чи малозрозуміле. Так мешканці, скажімо, інколи можуть неоднозначно сприймати події на теми сучасного мистецтва, наприклад, організовано вийти посеред лекції чи негативно зреагувати на перформанс.

Божена Закалюжна, директорка *Jam Factory Art Center*, пояснює: «Наша основна цільова аудиторія – люди, зацікавлені в сучасному мистецтві, певним чином підготовлені. Але коли ми почали працювати на місці, ми по-іншому почали дивитися на район, розуміти процеси. Ми не можемо ігнорувати те, де ми є, історію та соціальний контекст цього місця. Робити програми та проєкти, які зовсім не стосуються місцевих, було б надто зухвало, тож ми завжди думаємо, що можемо запропонувати місцевій громаді, і що водночас цікаво нам самим».

Спільно з мешканцями «Фабрика Повидла» втілювала й одноразові акції, і перманентні проєкти, як-от «Розкажи свою історію» – інтерв'ю з колишніми працівниками фабрики та мешканцями району. Серед заходів також – створення художниками та місцевими дітьми відео «Мрії про Підзамче», робота над паркетом із побудовою дерев'яної платформи та висаджуванням рослин.

«Загалом місцеві мешканці позитивно ставляться до “Фабрики Повидла”. Але їхні очікування (наприклад, центр для дозвілля дітей) не збігаються з нашою візією і пріоритетом сучасного мистецтва, тож ця взаємодія на місці не є проста, але дуже важлива», – зазначає Б. Закалюжна.

Про важливість говорити з сусідами і будувати плани на тривалий час каже й Курт Детлеф, професор кафедри просторового та екологічного планування технічного університету Кайзерслаутерн та експерт із міського планування: «Ключем до успішної ревіталізації є розуміння на культурному рівні та домовленість на політичному рівні щодо цінності теперішньої будівельної субстанції. Важливо залучити головні зацікавлені сторони міста, а також жителів району, сусідів проєкту. Для ревіталізації потрібні чіткі керівні принципи, добре планування, залучення мешканців та довгострокова стратегія» [5].

Саме на такі принципи орієнтовано проєкт ревіталізації колишніх приміщень «Фабрики Повидла» – на суспільну трансформацію та довгостроковий результат – скорочення ментальної відстані між мешканцями Львова, створення безпечного простору для діалогу, майданчиків для культурних заходів і творчих експериментів.

Окрім *Jam Factory Art Center*, у Львові є ще *!FESTrepublic* – сучасний мистецький простір, розташований на місці занедбаного заводу «Галичскло», де тепер проходять творчі івенти, фестивалі та концерти, і *Lem Station* – артпростір у старому трамвайному депо, в якому проходили *LvivMozArt*, *Lviv IT Jazz* та інші заходи [29].

Одноименна компанія-інвестор, що перемогла в конкурсі створення інноваційно-креативного простору на базі трамвайного депо у Львові, ревіталізує будівлі, зберігаючи їхній історичний сенс. Експерти вважають, що простір матиме багато соціальних функцій і буде точкою притягнення до цієї території [30].

30 вересня 2021 р. у межах святкування Дня бібліотек у *Lem Station* відбулася масштабна виставкова подія «Чотири простори: інтерактивна експозиція сучасних бібліотек».

На виставці для відвідувачів було облаштовано кілька зон: реєстрація в бібліотеки – зона, де можна електронно зареєструватися до бібліотеки, подивитися книжковий каталог, залишити свої побажання щодо книг, які мають бути у бібліотеках міста; кіноплоща – адже сучасні бібліотеки практикують кінопокази у своїх приміщеннях; еко- та дитяча, навчальна, мистецька, інклюзивна та музична зони [13].

На думку кураторів, такі проєкти стають простором для презентації нових тенденцій у мистецтві та відкриття нових імен, місцем для реалізації власних і партнерських культурно-мистецьких ініціатив, виставок, артфестивалів та вистав, платформою для міжнародної культурної та художньої колаборації [19; 20].

Так простір *Syniu crab*, розташований у приміщенні пробкового цеху, який викупили й вирішили дати йому друге життя, з 2019 р. є центром креативу та мистецтва в Одесі.

З одного боку, метою організаторів було зібрати локальну артспільноту разом, з іншого, – створити простір для творчих майстерень, виставок та проведення найрізноманітніших подій.

Як вважає куратор проєкту Михайло Рогов, такого хабу не вистачає кожному місту: «Будівля дуже цікава і має особливу енергетику. Стіни насичені духом творчості, ремесла, авантюризму. В нас є велика колекція заводської цегли

– близько 400 штук, можливо, це найбільша добірка в Україні. Все, що зроблене в нашому просторі – зроблене власними руками: стіни, вікна, світильники, – пояснює він. – Тобто, навіть власним інтер’єром ми показуємо, що не все варто купувати, а можна робити своїми руками з хороших матеріалів».

Наразі простір працює у двох напрямках. Перший – об’єднує майстер-класи, воркшопи, присвячені конкретним ремеслам і технікам, які проводять запрошені інженери, скульптори, майстри скла, гончарі тощо. Другий – це власне мистецький напрямок, у межах якого відбуваються концерти, покази, виставки.

Арткластер *Syniu crab* працює за принципом екосистеми, яка функціонує тоді, коли залучено кожен компонент. Команда замислюється про розширення простору, масштабування й розвиток, а також про створення фестивального майданчика, якого в просторі бракує.

Сучасного театрального майданчика бракувало і в Луцьку. І ним став ангар. Так з’явився «ГаРмИдЕр ангар-stage» (*ГАС*) – проєкт, який став переможцем конкурсу *Lutsk Challenge Awards* і отримав 10 тис. доларів на облаштування артпростору та ревіталізацію промислового приміщення.

У планах артпростору – міждисциплінарні проєкти, розвиток освітніх ініціатив і створення проєктів разом із локальною громадою.

Окрім мистецької складової, організатори від початку переслідували ціль, аби *ГАС* став також і туристичним центром, а задля оновлення туристичних маршрутів Луцька колектив почав досліджувати нові локації міста під час фестивалю театру за межами театру «Мандрівний вішак».

Разом з іншими колективами з усієї України театр «Гармидер» почав влаштовувати покази вистав на новобудовах, у занедбаних промислових зонах, у підвалах, торговельних центрах тощо. Так глядачі не тільки знайомилися з новими виставами, але й відкривали для себе нові місця у рідному місті й мистецтво театру [28].

Позитивний досвід залучення ширшої аудиторії до високого мистецтва має Велика Британія, де, поряд із доволі потужними традиційними оперними театрами, які розташовані в красивих будівлях, є Глайнборн – територія заміської садиби мецената Джона Крісті з театром просто неба.

На думку британського тенора Марка Вайльда, куратора міжнародного проєкту «Автентична британська музика. Бірмінгем-Київ», реалізованого в жовтні 2021 р. на сцені Київського національного академічного театру оперети, ставити оперу на занедбаній фабриці або в старому банку посеред міста – доволі цікавий експеримент. Пошук таких локацій займає багато часу й потребує додаткових зусиль, проте результат того вартий.

«Коли ми поставили на пляжі оперу Бріттена “Пітер Граймс”, то добре розуміли, що такий формат вражає і цим заохочує нову аудиторію приєднатися до мистецьких практик» – пояснює музикант і додає: «Так, має бути достатньо простору для хору, оркестру та великої аудиторії. Тільки уявіть, що на старому складі або в корабельному контейнері висаджують дерева, фактично створюється цілий світ, від якого дух захоплює, – ділиться враженнями М. Вайльд. – І коли глядачі потрапляють туди, то стають частиною процесу співтворення

опери. Гадаю, що головною відмінністю між оперою в театрі та поза його межами є те, як народжуються нові сенси [2].

Вивести місто на новий рівень, відшукати нові сенси було й метою команди «Ми – херсонці», яка створила в Херсоні на території машинобудівного заводу унікальний артпростір *Urban CAD*, що є яскравим прикладом відродження занедбаної промислової споруди.

Команда спрямувала зусилля на чотири напрями: культурні, благодійні, розвивальні та соціально-корисні події. 2020 р. в *Urban CAD* провели 155 культурно-мистецьких заходів.

Підприємець, співзасновник проєкту *Urban CAD* Віталій Белобров переконаний, що креативні індустрії мають стати центром перезапуску для Херсона і «вितягнути місто на новий рівень», тому у вентиляційному цеху того ж заводу команда соціальних підприємців створила центр креативних індустрій «Турбіна» – проєкт ревіталізації цеху під простір для роботи, навчання та неформальних зустрічей представників креативних індустрій у всі пори року.

«Сподіватися на гранти не було часу, тому “Ми – херсонці” обрали шлях краудінвестингу – залучення капіталу від декількох мікроінвесторів, які згодом отримують дивіденди», – пояснив підприємець.

Перший сезон *Urban CAD* стартував у червні 2017 р., коли в команді було лише п'ятеро осіб, які організовували власні події, щоб якомога більше людей дізналося про новий простір. «Ми розуміли, що робимо, і що з першого сезону може не зайти. Перший сезон у нас був дуже складний, але було видно, що місту цікаво», – зауважив В. Белобров.

Після першого сезону проєкт вийшов у мінус, із коштами було складно, місцева влада ініціативу не підтримувала. Проте *Urban CAD* отримав міжнародну премію *Small BIZ Awards* у номінації «Найкраще соціальне підприємство», створену для популяризації найкращих бізнес-практик в Україні у сферах, необхідних для сталого розвитку, і потрапив у десятку проєктів, які змінюють міста, посівши третє місце в європейському конкурсі змінотворців в урбаністичному секторі *Actors of Urban Change*.

Це стало відправною точкою успіху *Urban CAD*, до розбудови, розвитку якого почали долучатися бізнесмени, місцеві мешканці. Хтось допоміг облаштувати простір, хтось привіз вазони, підприємці купили будівельні матеріали. Завдяки артдиректорці Олені Афанасьєвій простір зібрав роботи багатьох художників, а тутешні мурали зберігають історії відвідувачів артпростору.

Уже в другому сезоні команда *Urban CAD* почала приймати замовлення на оренду простору для організації та проведення різних заходів.

2020 р., на четвертий рік роботи, простір прийняв український фестиваль сучасного мистецтва *ГогольFest*, який став прикладом кооперації місцевої влади та команди *Urban CAD*, адже ініціатива проведення фестивалю у Херсоні пішла від тодішнього голови обласної адміністрації та поєдналася з амбіціями команди прийняти у своєму артпросторі цю подію.

За три дні фестиваль відвідали понад 2 тис. осіб. Тоді ж у херсонському артпросторі виступили *DakhaBrakha i Dakh Daughters*, відбулися театральні події, перформанси, лекції та нічна програма.

Намагаючись збагатити культурне життя Херсона, команда артпростору кооперується з місцевими ініціативами. Так, на території відновленого заводу неодноразово відбувалися заходи міжнародного театального фестивалю «Мельпомена Таврії».

Таким чином сад на території колись занедбаної частини заводу став осередком розвитку та творчості. Тут відбуваються семінари, форуми, фестивалі, театральні вистави, бізнес-події, зустрічі, концерти й кінопокази.

«Це місце концентрації креативних та вільних людей, які хочуть розвивати своє місто. Це місце, де проходять всі найкрупніші події весни, літа, ну й шматочка осені. Це місце є ще й магнітом, який притягує сюди гостей не тільки з України, а вже навіть з Європи», – каже В. Белобров.

На сьогодні в проектній команді *Urban CAD* працює 18 осіб, основною мотивацією яких є розповісти про місто, популяризувати його, відкрити по-новому і для тих, хто тут мешкає, і для гостей з усієї України.

Ініціатор змін В. Белобров зауважує: «У нашому суспільстві прийнято казати, що ми хочемо зробити все, щоб наші діти або внуки тут жили чудово. Мене це демотивує. Я хочу, щоб мої батьки жили тут чудово, я хочу, щоб наші бабусі, дідусі жили чудово. Якщо в нас буде така мотивація, то ми не будемо жертвувати цілими поколіннями, а будемо створювати нове вже сьогодні» [25].

На думку дослідників-урбаністів та митців, в Україні та інших країнах тенденція до реновації старих будівель насправді пов'язана з відновленням довіри людей одне до одного, відмовою від «подвійної» моралі, формуванням спільних цінностей, створенням дружньої різнопланової спільноти, яка впливала б на культурні процеси в усьому світі.

Команди арткластерів у своїх містах ніби нагадують громадам, що довіряти – це нормально, і серед людей можна почуватися вільно й цілком безпечно. Власне такі процеси породжують фундаментальні зміни в суспільстві й культурі: нові мистецькі хаби, простори, центри інновацій, створені активною меншістю, яка з часом залучає й більшість, – дають стимул дізнатися про своє місто, район і людей навколо [28].

У Вінниці, наприклад, ревіталізація як напрям просторового розвитку поки не є масштабною, проте наявність покинутих промислових об'єктів відкриває перспективи. Так, міська влада розпочала активну кампанію з відбудови занедбаних куточків для більш комфортного дозвілля містян.

Прикладом ревіталізації в межах міста є вінницький обласний молодіжний центр «Квадрат» – простір у центрі міста, створений для розробки, вдосконалення та реалізації наукових, соціальних, мистецьких та громадських ініціатив мешканців та гостей міста.

Цей простір, збудований на місці колишнього занедбаного громадського туалету, є підтвердженням раціональності впровадження механізмів ревіталізації, оскільки з його появою в місті з'явилося більше інтерактивних та інформаційних заходів для молоді.

Міська влада всіляко заохочує такі заходи, акцентуючи на тому, що ключовими її завданнями є підвищення інтересу молодих людей залишатися у Вінниці та працювати на її добробут.

Саме в «Квадраті» влаштовують більшість лекцій, тренінгів та форумів, мистецьких заходів, особливо в неофіційному форматі.

Так, упродовж двох років діяльності центру було реалізовано близько 1,5 тис. проєктів, які відвідали майже 50 тис. учасників; започатковано 41 постійний проєкт.

Як приклад – студія звукозапису, якою можуть скористатися всі охочі. «Квадрат» також є місцем для репетицій музичних і театральних постановок, проведення виставок, презентацій, інклюзивних заходів.

За словами мешканців, функціонування закладу має позитивний вплив на соціально-економічний, освітній та культурно-мистецький аспекти розвитку міста, адже зміцнює місцеву громаду та створює умови для розробки та втілення нових проєктів. Власне, співробітництво між державою, місцевою владою, приватним сектором та громадою є запорукою підвищення ефективності використання територій та інфраструктури колишніх промислових об'єктів [6].

Проєкти з ревіталізації дуже різні. Та їх об'єднує те, що ревіталізація – це не лише результат, а й процес: створена екосистема не діятиме, якщо сюди не приходитимуть люди, не будуть взаємодіяти, приносити щось своє.

Ілюстрацією є *ReZavod* у Львові – низовий проєкт із ревіталізації старої промзони. У приміщеннях заводу радіоелектронної медичної апаратури спочатку працювали лише кілька ініціатив, а на сьогодні тут уже близько 60 «жителів», тобто орендарів. Це архітектори, дизайнери, фотографи, музиканти, стилісти, викладачі та інші.

Співзасновник *ReZavod* Віталій Кирилів зазначає: «Коли ми шукали простір для офісу та майстерні, зупинилися на заводі РЕМА. Ця локація – недалеко від центру міста, з цікавою історією. Але ми не прив'язуємося до території: завод має власника, який може його продати. Тож для нас актуальним є питання зміни локації».

За його словами, *ReZavod* – це насамперед середовище, об'єднання людей, які взаємодіють між собою. Тут немає встановлених правил чи керівника, а меседж ініціаторів ревіталізації звучить так: «Важливі – люди, а не стіни». Стратегія команди заснована на взаємодії креативу й бізнесу.

«Для бізнесу завжди важлива свіжа ідея, для креативних людей чи компаній – фінансування та розуміння бізнес-процесів. Така співпраця важлива, адже креативний сектор в Україні перебуває в зародковому стані, щойно формалізується», – каже В. Кирилів [17].

Засновниця *Jam Factory Art Center* Божена Пеленська переконана, що люди є однією з найважливіших складових ревіталізації. «Люди, які приходять ревіталізовувати, можуть бути активними громадянами чи працювати у креативних індустріях. Це може бути й міська влада, яка розуміє, що хоче створити щось нове, не руйнуючи старе», – пояснює вона [14].

Важливим у цій сфері є впровадження довгострокових програм, що інтегрують місцеву громаду та формують у сприйнятті мешканців ідентичність місця [26].

Наприклад, концепції розвитку міст України (серед них такі великі міста, як Чернівці, Вінниця, Житомир, Полтава), розроблені в межах міжнародного проєкту «Інтегрований розвиток міст в Україні» (за фінансової підтримки урядів Німеччини та Швейцарії) також розглядають ревіталізацію промислових територій як одне з першочергових завдань розвитку міст [23].

Проте у трансформації промзон далеко не всі вбачають панацею для сучасних міст. Скептики кажуть, що ефекти ревіталізації, передовсім економічні, важко виміряти. До того ж відсоток нових робочих місць невеликий, а перебувати в старих заводських стінах не цілком безпечно. Плюс, є ймовірність джен-трифікації, яку в цьому випадку розуміють передовсім як загрозу соціального розшарування, своєрідного витіснення теперішніх жителів «креативними реформаторами».

Тим часом практика показує, що ревіталізація має позитивний ефект. Нерідко вона стає стимулом для стартапів, малого та середнього підприємництва, для виробничих експериментів та колаборацій, що може привести капітал у район, змінити життя місцевих громад, поліпшити інфраструктуру та урізноманітнити дозвілля [5].

Проєкти з ревіталізації стають не тільки магнітами для публіки, а й вирішують проблему пошуку міськими артистами місця для репетицій і виступів. Наприклад, в німецькому місті Нюрнберг трьомстам музикантам не вистачало подібних майданчиків. Тому на місці колишнього військового бараку відкрили центр *Z-Vau*, афіша концертів та подій якого до часів пандемії була розписана на кілька місяців наперед [27].

Тож можна зробити висновок, що ревіталізація – це непростий, часом довгий і дорогий процес, але він може принести дуже ефектні та довгострокові плоди.

Особливістю проєктів ревіталізації є те, що кожен із них є унікальним, від концепції – і до стратегії розвитку, від мети – до результату [24].

Загалом реновація старих просторів є частиною світового процесу, який триває вже не перше десятиліття. Свого часу такий феномен виник внаслідок пошуків нових форм мистецьких жанрів [28].

Усі позитивні зміни, що відбуваються в постіндустріальних районах, сприяють створенню нових територіальних магнітів і підвищують ціну об'єкта ревіталізації.

Наприклад, після повноцінного запуску проєкту «Фабрики Повидла» у Львові вартість земельних ділянок навколо суттєво зросла, оскільки виник вищий попит на нову інфраструктуру міста.

Аналогічна історія спостерігається й щодо проєкту «Промприлад. Реновація», загальний бюджет якого становить \$30 мільйонів, які залучають як імпаکت-інвестування, щоб відновити площу 38 200 м².

Занедбані промзони показують великий потенціал позитивного впливу на розвиток території, економічного та культурного зростання регіону. Вони не тільки підвищують інвестиційну привабливість прилеглої території, але й стимулюють підприємницьку діяльність, акцентують на культурній складовій, і покращують якість життя.

Саме завдяки ревіталізації постіндустріальні зони в Україні більше не становлять загрози для довкілля та регіону, а, навпаки, – виконують абсолютно нові функції [8].

Усе частіше на планах розвитку українських міст занедбані промислові території маркуються не як тягар, а можливість для об'єкта з високим соціокультурним потенціалом.

Проте долю закинутих будівель вирішують не лише місцева влада, архітектори та великий бізнес. Інколи, щоб простір почав «оживати», достатньо однієї дизайнерської команди чи особистісної ініціативи.

Процес ревіталізації часто довгий і затратний, але коли цінності всіх гравців збігаються – можна втілити навіть найбільш амбітні ідеї [16].

Ревіталізація та комунікація провокують зміни – і на рівні видимому, й на глибинному. Щодо першого, то модернізується інфраструктура історико-культурної спадщини, удосконалюється її естетика та функціональність. Щодо другого – змінюються ті, хто безпосередньо відчуває зміни духовні через оновлення місць, районів, міст, у яких мешкають. У процесі трансформацій можуть постати нові об'єкти сфери культури, що позитивно впливатиме на формування оновленого образу території, і «нові» люди – з «новими» цінностями й глибоким розумінням процесів збереження й відновлення [26].

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Беляєва М. Богдана Косміна: «Бювет раніше давав людям воду, а зараз – мистецтво / Марія Беляєва [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <http://www.korydor.in.ua/ua/opinions/dzherelo-revitalizacija.html> (дата звернення 10. 01. 2022).

2. Голоднікова Ю. // Переклад: Олена Циба // Марк Вайльд: «Цікавий експеримент – робити оперу на занедбаній фабриці або в старому банку посеред міста» / Юлія Голоднікова [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://www.culturepartnership.eu/ua/article/mark-wilde> (дата звернення 21. 01. 2022).

3. Бабій Н. Мистецтво в публічному просторі західноукраїнських міст: очікування і реалії / Надія Бабій // Наукові записки НаУКМА. Історія і теорія культури. – 2020. – Том 3 [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу:

http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/19045/Babii_Mystetstvo_v_p_ublichnomu_prostori_zakhidnoukrainskykh_mist.pdf?sequence=1&isAllowed=y (дата звернення 12. 01. 2022).

4. Лазоришин І. Бурштин розквітає муралами. Через вуличне мистецтво місто енергетиків втілює в життя унікальний естетичний і екологічно-просвітницький проєкт / Ігор Лазоришин [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://galychyna.if.ua/analytic/burshtin-rozkvitaye-muralami-cherez-vulichne-mistetstvo-misto-energetikov-vtilyuye-v-zhittya-unikalniy-estetichniy-i-ekologichno-prosvitnitskiy-proyekt/> (дата звернення 11. 01. 2022).

5. Шутка І. Другий шанс. Як і навіщо міста ревіталізують занедбані об'єкти / Ірина Шутка [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://kufer.media/misto/druguj-shans-yak-i-navishho-mista-revitalizovuyut-zanedbani-ob-yecky/> (дата звернення 13. 01. 2022).

6. Левченко О. Ревіталізація: історія, досвід і перспективи просторового розвитку // Вісник студентського наукового товариства Донецького національного університету імені Василя Стуса. – Том 2. – Вип. 12. – 2020 [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://jvestnik-sss.donnu.edu.ua/article/view/9290> (дата звернення 13. 01. 2022).

7. Вірлич Є. 1000 доларів на втілення мистецької мрії: у молодих митців з Херсона з'явилась унікальна можливість / Євгенія Вірлич [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://kavun.city/articles/116708/1000-dolariv-na-vtilennya-misteckoi-mrii-u-molodih-mitciv-z-hersona-zyavilas-unikalna-mozhlivist> (дата звернення 12. 01. 2022).

8. Омельчук Д. Ревіталізація в Україні як ключ до нового життя міст / Дмитро Омельчук [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://commercialproperty.ua/interview/revitalizatsiya-v-ukraini-yak-klyuch-dopovogo-zhittya-mist/> (дата звернення 17. 01. 2022).

9. Крутько Д. У Києві митець заливає тріщини в асфальті позолотою. Навіщо він це робить? Дар'я Крутько [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://hmarochos.kiev.ua/2021/10/21/u-kyuevi-mytecz-zalyvaye-trishhynu-v-asfalti-pozolotoyu-navishho-vin-cze-robyt/> (дата звернення 14. 01. 2022).

10. Чекардін Ю. Сучасне українське мистецтво як форма соціальної комунікації на шляху до євроінтеграції / Юрій Чекардін [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <http://dspace.hnpu.edu.ua/handle/123456789/567> (дата звернення 14. 01. 2022).

11. Друге дихання міста: як старі об'єкти змінюються та збирають навколо себе людей [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://www.epravda.com.ua/projects/enso/2021/11/11/679382/> (дата звернення 14. 01. 2022).

12. Не зносити, а переосмислити: як у Європі перетворюють шахти на музеї, а заводи – на культурні центри [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://www.epravda.com.ua/projects/enso/2021/10/11/678200/> (дата звернення 14. 01. 2022).

13. Тополюк К. У Львові відкрили масштабну виставкову подію у Lem Station до Дня бібліотек / Катерина Тополюк [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://www.032.ua/news/3218726/u-lvovi-vidkrili-masstabnu-vistavkovu-podiu-u-lem-station-do-dna-bibliotek-foto-video> (дата звернення 14. 01. 2022).

14. Неплях Л. Що таке ревіталізація та чому вона потрібна містам. У багатьох містах ревіталізація дає другий шанс старим об'єктам / Лідія Неплях [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://lviv.media/shcho-take-revitalizatsiia-ta-chomu-vona-potribna-mistam/> (дата звернення 11. 01. 2022).

15. Потьомкіна А. Від конфронтації до сумніву: у чому сила й слабкість мистецтва (спів)участі / Анна Потьомкіна [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://kufer.media/dumky/vid-konfrontatsiyi-do-sumnivu-u-chomu-syla-j-slabkist-partysupatyvnogo-mystetstva/> (дата звернення 11. 01. 2022).

16. Миколаєнко Н. (Напів)ревіталізовані: 4 приклади переосмислення індустріальних просторів в Україні / Надя Миколаєнко [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://mistosite.org.ua/ru/articles/napivrevitalizovani-4-pryklady-pereosmyslennia-industrialnykh-prostoriv-v-ukraini> (дата звернення 14. 01. 2022).

17. Заславська К., Бучковський А., Водолазький А. Як ревіталізація робить збиткові промислові об'єкти привабливими для інвестицій / Катерина Заславська, Арсен Бучковський, Артем Водолазький [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://delo.ua/business/revitalizacija-v-ukrajinskih-umovah-vid-ideji-do-367235/> (дата звернення 14. 01. 2022).

18. Іванова А. Проєкт Jam Factory Art Center «Слідами Спогадів Підзамча» / Анастасія Іванова [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://artslooker.com/proekt-jam-factory-art-center-slidami-spogadiv-pidzamcha/> (дата звернення 18. 01. 2022).

19. Про нас [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://jamfactory.ua/ua/about/#/> (дата звернення 18. 01. 2022).

20. Артцентр Фабрика Повидла [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <http://hbce.com.ua/uk/art-center/> (дата звернення 18. 01. 2022).

21. Носко К. Що цікавого очікувати у мистецтві у 2022 році: головні українські та міжнародні події / Катерина Носко [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://suspilne.media/197293-ak-zahopluvalis-ta-nasliduvali-hudoznicu-mariu-primasneko-suspilne-videonovini/> (дата звернення 14. 01. 2022).

22. Шутка І. Площа Ринок, 42: у пошуку ідеї / Ірина Шутка [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://isc.lviv.ua/blog/pl-rynok-42/> (дата звернення 19. 01. 2022).

23. Дмитренко А., Кузьменко Т. Ревіталізація промислових територій та об'єктів у великих містах України [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <http://mtp.knuba.edu.ua/article/view/218758/218412> (дата звернення 19. 01. 2022).

24. Заславська К. Як і навщо містам трансформувати занедбані заводи та фабрики – історії трьох міст / Катерина Заславська [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://www.ilf-ua.com/uk/blog/iak-i-navishchomistam-transformuvati-zanedbani-zavodi-ta-fabriki-istoriyi-trokh-mist/> (дата звернення 14. 01. 2022).

25. Мохончук Я. Херсон. Створити артпростір на заводі / Яна Мохончук [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://ukrainer.net/urban-cad/> (дата звернення 20. 01. 2022).

26. Горблюк С. Ревіталізація міста: сутність та ключові характеристики / Сергій Горблюк // Збірник наукових праць НАДУ. – 2020. – Вип. 2 [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <file:///C:/Users/User/Downloads/217932-D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-493115-1-10-20201204.pdf> (дата звернення 14. 01. 2022).

27. Заславська К. Елементи успішної ревіталізації заводів, і чому це не тільки про бізнес / Катерина Заславська [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://www.ilf-ua.com/uk/blog/elementi-uspishnoyi-revitalizatsiyi-zavodiv-i-chomu-tse-ne-tilki-pro-biznes/> (дата звернення 16. 01. 2022).

28. Гладка К. Урбаністичні метаморфози: нова культура у старих спорудах / Катерина Гладка [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://uaculture.org/texts/urbanistychni-metamorfozy-nova-kultura-u-staryh-sporudah/?fbclid=IwAR35Nqy8gEX1TBqDIjo0IHuhqqqmTSjvPmO1Cgj-1qYjLkDweosxdGzCJh4> (дата звернення 16. 01. 2022).

29. Гончаренко В. Ревіталізація – відродження, а не демонтаж / Вадим Гончаренко [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://poltava.to/news/64300/> (дата звернення 13. 01. 2022).

30. Гоголь Х. Коли у Львові з'явиться новий простір LEM STATION на місці трамвайного депо. Оновлена візуалізація / Христина Гоголь [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: https://tvoemisto.tv/news/koly_u_lvovi_zyavytsya_novyy_prostir_lem_station_na_mistsi_tramvaynogo_depo_111789.html (дата звернення 14. 01. 2022).

Матеріал підготувала

М. Б. Лелик,
головний бібліограф
відділу наукового аналізу
та узагальнення інформації

Комп'ютерне опрацювання та редагування **І. Г. Піленко**

Формат 60x84/16. Умовн. друк. арк. 0,93. Б/т. Зам. 10. Безплатно

НБУ імені Ярослава Мудрого, Київ-1, Грушевського, 1. Тел. 278–85–12